

WATER

Docentenhandleiding

Een educatief programma ontwikkeld door:
Zuiderzeemuseum, Enkhuizen
Jan van Egmond College, Purmerend

In opdracht van:
Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier

WATER

Inhoud

1. Introductie	3
2. Voorbereidende lessen	4
3. In het museum	6
4. Terug op school	7
Bijlage I: Die niet werkt, zal niet eten	9
Bijlage II: Jullie onderzoek: water	11

1. Introductie

Het Zuiderzeemuseum biedt u hierbij het educatieve programma Water aan. Het programma is ontwikkeld door de Afdeling Educatie van het Zuiderzeemuseum in samenwerking met het Jan van Egmond College in Purmerend en in opdracht van Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier. De doelgroep zijn leerlingen uit leerjaar 1 + 2 HAVO, VWO, gymnasium en leerjaar 3 + 4 VMBO. Het programma is vakoverstijgend van opzet en is gericht op de vakken geschiedenis, aardrijkskunde, economie, de beeldende vakken en techniek.

Aan de hand van het programma doen leerlingen onderzoek naar verschillende aspecten die betrekking hebben op het thema water. Zij maken daarbij een vergelijking tussen de situatie in Nederland vroeger en nu. Doel is leerlingen bewust te laten worden van de functie van water in Nederland rond 1920 en in Nederland vandaag de dag.

Uw leerlingen doen in groepjes onderzoek met behulp van onderzoeksboekjes. De onderzoeksboekjes hebben betrekking op de volgende deelthema's:

- water in het dagelijks leven
- wonen en werken op en aan het water
- vervoer over water
- water en landschap
- visserij
- strijd tegen het water

De onderzoeksboekjes bevatten naast schriftelijke opdrachten ook tekenopdrachten en foto-opdrachten.

***Wij verzoeken u vriendelijk zelf te zorgen voor fotocamera's of mobiele telefoons met camera.
Voor dit programma heeft u in totaal zes camera's nodig (1 per groep).***

U ontvangt van het museum 1 maal zes onderzoeksboekjes die u vervolgens zelf kopieert. Hiernaast ontvangt u een antwoordmodel voor docenten met daarin de antwoorden op de vragen die de leerlingen moeten maken in het museum.

De leerlingen beginnen met het onderzoek naar de functie van water in het verleden. Dit doen zij in het buitenmuseum van het Zuiderzeemuseum. Na het museumbezoek gaan zij op school en in de directe omgeving onderzoek doen naar hun deelthema en de rol van water in het heden. Beide onderzoeken vinden plaats aan de hand van bovenstaande onderzoeksboekjes.

In deze docentenhandleiding vindt u praktische tips en lessuggesties. **Leest u deze docentenhandleiding in zijn geheel door alvorens u met het project begint.** U bent natuurlijk vrij een andere invulling te geven aan de voorbereidende en verwerkingslessen op school dan in deze handleiding staat beschreven.

Wij wensen u en uw leerlingen veel plezier en succes met het educatieve programma Water!

Afdeling Educatie Zuiderzeemuseum

Informatie

Voor inhoudelijke informatie en opmerkingen over het programma kunt u contact opnemen met de Afdeling Educatie. Tel: 0228-351 127. E-mail: educatie@zuiderzeemuseum.nl

Voor informatie met betrekking tot uw boeking kunt u contact opnemen met de Afdeling Events. Tel: 0228-351 135. E-mail: events@zuiderzeemuseum.nl

2. Voorbereidende lessen

Wij raden u aan 1 of 2 lessen te wijden aan de voorbereiding op het project. Een les ter voorbereiding op het project in het algemeen (waaronder de opdrachten in het museum) en een les speciaal ter voorbereiding van de opdrachten op school en in de buurt daarvan (o.a. voor het regelen van interviews met een bedrijf of organisatie) Hieronder volgen enkele opmerkingen en tips:

1. Het is handig als de leerlingen voor ze beginnen met het onderzoek al wat meer weten over het Zuiderzeemuseum en enigszins op de hoogte zijn van de geschiedenis van het Zuiderzeegebied. Voor meer informatie over het Zuiderzeemuseum kunt u terecht op onze website www.zuiderzeemuseum.nl. Voor informatie over de Zuiderzeegeschiedenis kunt u wellicht putten uit de tekst *Die niet werkt, zal niet eten: wonen en werken rond de Zuiderzee* op bladzijde 9 van deze docentenhandleiding. (Dit verhaal kan in de klas geïllustreerd worden aan de hand van een dvd met foto's die bij dit verhaal aansluiten. Deze dvd kunt u bestellen bij onze Afdeling Events. Kosten: € 7,50. Dit is dus facultatief. U kunt het verhaal ook zonder deze foto's vertellen).
2. Bespreekt u, nadat u de klas in 6 groepjes van maximaal 5 leerlingen heeft gedeeld, samen met de leerlingen het thema water en de deelthema's. Dit kunt u doen aan de hand van de tekst *Jullie onderzoek: water* op bladzijde 11 van deze docentenhandleiding. Kopieert u deze bladzijden voor uw leerlingen. U kunt de leerlingen vervolgens voor zichzelf laten lezen of u kunt iedere keer een lid van een groepje de tekst van hun onderzoek laten voorlezen. Op deze manier is iedereen op de hoogte van het deelthema van zijn of haar eigen onderzoeksgroepje en gelijk ook van de deelthema's van de andere onderzoeksgroepjes. Het is de bedoeling dat het gevoel onder de leerlingen ontstaat dat ze samen een onderzoek gaan doen naar het thema water.
3. Deelt u de onderzoeksboekjes aan de leerlingen uit (iedere leerling krijgt een boekje) en laat hen de inhoud lezen zodat ze alvast weten wat voor soort opdrachten zij gaan maken en wat er van hen wordt verwacht. Maakt u hen gelijk duidelijk dat in het museum het verleden wordt onderzocht en daarna, terug op school, het heden.
4. Geeft u even speciale aandacht aan de interviewopdrachten in de onderzoeksboekjes. Per onderzoeksboekje moeten leerlingen twee of drie interviews afnemen (1 in het museum en dan minstens nog 1 in de plaats waar hun school staat)

Voor de interviewopdrachten in het Zuiderzeemuseum staan de vragen al gegeven. Wel kunnen leerlingen natuurlijk zelf nog aanvullende vragen bedenken (ter plekke of ter voorbereiding op school).

Voor interviews in de buurt van school (hoofdstuk 2 onderzoeksboekje) is dit anders: soms moeten leerlingen de vragen helemaal zelf bedenken, soms worden er suggesties gedaan, soms staan de vragen vast. Ook in het laatste geval geldt dat ze zelf aanvullende vragen mogen bedenken. Dit kunnen ze wederom tijdens het interview doen (dan komen er vanzelf extra vragen bij ze boven), maar dit kan natuurlijk ook al worden voorbereid op school. Voor een interview in de buurt van school geldt dat leerlingen op goed geluk naar een organisatie of bedrijf kunnen gaan om iemand te interviewen, maar als het mogelijk is, is het beter om leerlingen dit ruim van tevoren te laten regelen.

In de onderzoeksboekjes is bij de interviewopdrachten extra ruimte ingebouwd voor het opschrijven van vragen en antwoorden. Het kan echter zijn dat leerlingen meer ruimte nodig hebben voor aantekeningen. Daarom is het aan te raden dat elk groepje een schrijfblok bij zich heeft tijdens het museumbezoek en wanneer ze erop uit gaan voor het onderzoek in de buurt van school.

Leerlingen kunnen voor het afnemen van de interviews alvast een taakverdeling maken binnen hun groepje: wie stelt de vragen, wie schrijft de antwoorden op en wie vraagt door op de antwoorden die worden gegeven en bedenkt eventueel aanvullende vragen? Als er tijd is, kunt u hen laten oefenen met het afnemen van een interview door de leden van een groepje elkaar te laten interviewen. Zij zouden dan

al bovenstaande rolverdeling kunnen hanteren waarbij één van hen de geïnterviewde is. Deze laatste zou dan bijvoorbeeld iemand kunnen verbeelden die een waterberoep heeft (visser, schipper). Wat zouden zij iemand allemaal willen vragen en hoe zouden ze zo'n interview aanpakken?

5. Benadrukt u van tevoren bij de leerlingen dat, ondanks dat zij allemaal een eigen onderzoeksboekje hebben gekregen, dit project echt groepswork is. In het museum en later terug op school moeten zij dus samen de opdrachten doen en de antwoorden in hun onderzoeksboekjes op elkaar afstemmen. Ook is het verstandig dat ze na afloop van het onderzoek (na het museumbezoek en na het onderzoek terug op school) nog een laatste keer elkaars aantekeningen doornemen en waar nodig aanvullen. Dit is belangrijk voor de presentatie die zij aan het einde van het project samen gaan geven.
6. Laat leerlingen, indien mogelijk, alvast beslissen hoe ze hun onderzoek willen presenteren. Dit zou kunnen in de vorm van een werkstuk, posterpresentatie, PowerPoint presentatie of als kunstwerk. Als hier tijd voor is, laat hen dan informatie inwinnen bij een docent die hun tips kan geven over de vorm van presentatie die ze gekozen hebben. Hoe maak je een PowerPoint presentatie, hoe presenteert je je onderzoek in een kunstvorm, hoe maak je een verslag? Eventueel gaat 1 lid van het groepje naar de betreffende docent en rapporteert terug aan de andere leden van zijn of haar groepje.

3. In het museum

Het bezoek met uw leerlingen aan het Zuiderzeemuseum zal ongeveer 1 dagdeel in beslag nemen. Hieronder volgen enkele opmerkingen en tips voor het museumbezoek:

1. Als u op 1 dag met meerdere klassen komt, zal ieder onderzoek door twee of meer groepjes tegelijk worden uitgevoerd. Wilt u dat alle klassen op hetzelfde tijdstip met het onderzoek beginnen, dan raden wij u aan de groepjes met verschillende opdrachten te laten starten binnen een onderzoekstocht (dus niet allemaal bij opdracht 1). Op deze manier lopen ze elkaar zo min mogelijk in de weg. Een alternatief is de ene klas wat later met het programma te laten beginnen dan de ander. De klassen arriveren dan in het museum met iedere keer bijvoorbeeld een half uur tussentijd.
2. U komt waarschijnlijk met uw leerlingen aan bij het entreepaviljoen van het Zuiderzeemuseum. Vanaf daar gaat u met de museumboot naar het buitenmuseum. Alle onderzoekstochten beginnen bij de aankomstplek in het buitenmuseum. De leerlingen vinden in hun onderzoeksboekjes een plattegrond van het buitenmuseum waarop staat aangegeven waar ze op het terrein moeten zijn om de opdrachten uit te voeren.
De locaties kunnen zij verder herkennen door de foto's in de tocht en door de codes van de panden. Elk pand in het buitenmuseum heeft een code. Deze staat vermeld bij de opdracht in het onderzoeksboekje en kunnen zij terugvinden op het informatiebordje dat op elk pand naast de ingang hangt. Op deze manier kunnen zij zich er nog eens extra van verzekeren dat ze bij het juiste pand zijn. Voorbeeld: in onderzoeksboekje 1 moeten de leerlingen een opdracht uitvoeren bij een huis uit Zoutkamp waar het huishouden uit 1920 wordt gedaan. De code van dit pand is ZK17. Deze code staat bij de opdracht in hun boekje en op het bordje op het pand.
3. Alvorens uw klas aan de onderzoekstocht begint, kunt u eventueel bij het informatiecentrum klemborden en potloden verkrijgen voor uw leerlingen (beperkte voorraad). Klemborden en potloden levert u aan het einde van het programma weer in bij het informatiecentrum.
4. Spreekt u bij de aankomstplek gelijk een tijdstip en verzamelpunt af waar alle leerlingen weer bijeenkomen alvorens te beginnen aan de reis terug naar huis.
5. Wijst u de leerlingen er ook op dat het in het museum soms druk kan zijn met andere bezoekers. Als dit betekent dat ze een bepaalde opdracht even niet kunnen uitvoeren, raad ze dan aan eerst een andere opdracht uit hun onderzoeksboekje te doen en op de drukke plek terug te keren wanneer het daar wat rustiger is geworden. Dit zelfde geldt in het geval dat een museummedewerker even afwezig is vanwege pauze.
6. De leerlingen voeren hun onderzoek zelfstandig in het buitenmuseum uit. Zorgt u er echter wel voor dat er voldoende schoolbegeleiding mee is naar het museum (minimaal 3 begeleiders per klas). Laat de begeleiders zoveel mogelijk rondlopen om te kijken hoe het met de leerlingen en hun onderzoek gaat. De school blijft ten alle tijden verantwoordelijk voor haar leerlingen.

4. Terug op school

Wij raden u aan nog zeker 3 tot 6 lessen te wijden aan het onderzoek op school en in de directe omgeving daarvan. Houdt u in ieder geval rekening met 2 lessen voor de verwerking van de vragen en opdrachten en nog een les voor het presenteren van het resultaat. Hieronder volgen weer enkele opmerkingen en tips:

1. De leerlingen gaan nu onderzoek doen naar water in het heden. Dit doen zij aan de hand van de vragen en opdrachten in hoofdstuk 2 van hun onderzoeksboekjes. De antwoorden op de vragen over water in het heden kunnen zij voornamelijk vinden op internet. Tips voor handige internetsites vinden zij in hoofdstuk 2.2 van hun onderzoeksboekje. Voor andere vragen moeten zij erop uit, bijvoorbeeld omdat zij iemand gaan interviewen, omdat ze ergens ter plekke moeten kijken om een vraag te kunnen beantwoorden of omdat ze een tekening of foto ergens van moeten maken. Mocht er in de plaats waar uw school staat weinig water zijn waardoor het moeilijk wordt om dit soort vragen te beantwoorden (b.v. vragen waarbij leerlingen bij een waterweg moeten gaan kijken of waarbij ze iemand moeten interviewen die op het water woont of werkt), dan kunnen leerlingen eventueel ook deze vragen beantwoorden door te zoeken naar informatie op internet. Ook is het wellicht mogelijk om ze een interview af te laten nemen via e-mail of telefoon als het moeilijk is iemand persoonlijk te ontmoeten.
2. Mocht u op school niet over genoeg computers beschikken dan kunnen uw leerlingen misschien een gedeelte van het onderzoek thuis uitvoeren. Indien mogelijk kan de school speciaal voor dit project laptops huren.
3. In hoofdstuk 2.2 van de onderzoeksboekjes wordt gedetailleerd en vaak stap voor stap beschreven hoe de leerlingen op internet informatie kunnen vinden. Als u denkt dat dit te gemakkelijk is voor uw leerlingen kunt u er voor kiezen deze gedetailleerde informatie uit de onderzoeksboekjes weg te laten en hen alleen de adressen van de websites te geven. Vervolgens moeten ze zelfstandig op de websites op zoek naar de voor hun relevante informatie.

Wij houden het overzicht van websites zoveel mogelijk bij, maar houdt u er rekening mee dat de inhoud van websites soms wordt gewijzigd en dat de informatie zoals die gegeven wordt in hoofdstuk 2.2 kan veranderen. Mocht dit het geval zijn dan stellen we het zeer op prijs als u ons hiervan op de hoogte wilt stellen! Zie voor contactgegevens bladzijde 3 van deze docentenhandleiding.

4. Als er tijd voor is, is het wellicht een leuk idee leerlingen ter voorbereiding een tijd lang (kranten)artikelen te laten verzamelen over van alles wat met water te maken heeft. Op deze manier krijgen ze al een idee van wat er vandaag de dag allemaal rondom het thema water speelt.
5. Tijdens hun onderzoek moeten de leerlingen soms foto's maken. In het buitenmuseum mogen overal foto's worden gemaakt en ook museummedewerkers zijn eraan gewend gefotografeerd te worden. Bij het maken van foto's tijdens de interviews in de buurt van school is dit misschien niet altijd het geval. Wijst u de leerlingen erop dat zij tijdens dit deel van het onderzoek altijd even toestemming vragen voor het maken van een foto.
6. Ongetwijfeld heeft u op school regels voor wanneer leerlingen tijdens schooltijd een opdracht buiten school moeten doen. Als tip geven wij u zowel docenten als leerlingen een uitreikkaart te geven op het moment dat zij voor onderzoek naar buiten gaan. Hierop staat vermeld hoe laat ze weggaan, wat ze gaan doen en waar en hoe laat ze ongeveer terugkomen. Hierop staan tevens vermeld mobiele nummers van leerlingen en betrokken leraren.
7. Het resultaat van hun gehele onderzoek (in het buitenmuseum en op school) presenteren de leerlingen aan het einde van het project. U kunt ervoor kiezen elk groepje apart een presentatie te laten houden over hun deelthema. Maar u kunt er bijvoorbeeld ook voor kiezen de leerlingen

1 centrale presentatie te laten houden over het thema water waarbij ieder groepje wordt vertegenwoordigd door 1 leerling. Een PowerPoint presentatie is dan waarschijnlijk het handigst. Vervolgens kunnen de groepjes hun deelthema's in de klas op een andere manier presenteren (b.v. in vorm van een posterpresentatie of een kunstwerk) waarbij de leerlingen dan langs elkaars presentaties lopen en het resultaat bekijken. Bij elke presentatie moet dan wel de hele tijd minstens 1 leerling blijven staan zodat hij of zij uitleg kan geven over de presentatie van zijn/haar groepje. Eventueel kunnen leerlingen ouders, familie en vrienden uitnodigen om ook te komen kijken naar het resultaat. Ook kunt u gedurende het project met de klas een logboek bijhouden. Hierin wordt dan alle documentatie van het onderzoek bewaard. Dit geeft een mooi beeld van het onderzoek dat de klas samen heeft gedaan en het resultaat dat de leerlingen samen hebben bereikt. En zo heeft aan het einde van het project elke leerling een beeld van het overkoepelende thema water.

Bijlage I

Die niet werkt, zal niet eten

Wonen en werken rond de Zuiderzee

In 1916 werd een deel van Noord-Holland door overstromingen geteisterd. Mede onder invloed van deze ramp besloot het parlement in 1918 tot afsluiting en gedeeltelijke drooglegging van de Zuiderzee. De afsluiting maakte een eind aan de grillen van weer en wind, die in het verleden veel slachtoffers en materiele schade hadden geëist. Het verschil tussen eb en vloed in de Zuiderzee was eigenlijk maar gering. Het varieerde van 130 centimeter in het noordelijke gedeelte van de Zuiderzee tot 30 centimeter in het zuidelijke deel. Maar ondanks dit geringe getijdenverschil werd bij storm uit noordelijke richting zoveel Noordzeewater door de zeegaten gestuwd, dat het waterpeil in de Zuiderzee aanzienlijk steeg. Meer dan eens bleken de dijken niet bestand tegen het opkomende water. Aldus werd besloten tot de aanleg van de Afsluitdijk.

Op 28 mei 1932 werd het laatste gat in de Afsluitdijk gedicht, waardoor de zilte Zuiderzee een binnenmeer werd. De voornaamste bestaansbron voor de bewoners van het Zuiderzeegebied, de visserij, kreeg daardoor een gevoelige klap te incasseren. Het water van de voormalige zee werd langzaam zoet. Bepaalde vissoorten verdwenen. En erger: de nieuwe dijk versperde haring en ansjovis de weg naar hun paaiplaatsen. Voor de meeste vissers verdween het uitzicht op een behoorlijk bestaan en velen moesten het beroep van visser opgeven. Als gevolg daarvan kregen ook de van de visserij afhankelijke bedrijven veel minder werk: rokerijen, kuiperijen, mandenmakerijen, zeilmakerijen en scheepswerven moesten in snel tempo hun deuren sluiten. De bedrijvigheid rond de visserij die de plaatsen langs de Zuiderzee zo lang had gekenmerkt, verdween.

Werken op het water

Door de vermenging van zout water uit de Noordzee en zoet water uit de rivieren kende de Zuiderzee een grote verscheidenheid aan flora en fauna met ruim twintig vissoorten en enkele schaal- en schelpdieren. Deze visrijkdom garandeerde de vissers echter allerm minst een zeker bestaan. De twee meest waardevolle vissoorten, haring en ansjovis, kwamen alleen gedurende een bepaalde periode, voornamelijk in het voorjaar, in de Zuiderzee om te paaïen. Bovendien moest iedere visser elk jaar afwachten of de ansjovis, die verreweg het meeste geld opbracht, zou verschijnen. In de overige jaargetijden waren de vissers aangewezen op bot, aal en spiering, terwijl sommige garnalen, mosselen en alikruiken opvisten. In de winter werd er niet veel gevangen en verdienden de vissers bitter weinig.

Scheepstypen

Aan het begin van de twintigste eeuw werd met verschillende scheepstypen op de Zuiderzee gevestigd: botters, Wieringer Aken, blazers, schokkers, bonzen, Staverse jollen, schouwen en fuikenboten. De schepen waren aangepast aan de eisen die het vaarwater, de visserij en de eigenaar stelden. Veelal waren die streekgebonden. De meeste zeilschepen hadden een vlakke bodem, zijwaards en een bun, waarin vis levend werd bewaard. Tot de jaren veertig bleven Zuiderzeevissers met houten schepen varen. Schippers waren meestal eigenaar van hun schip. Rederijen kwamen zelden voor. Om hun eigen schip te kunnen kopen, had de visser krediet nodig van de scheepsbouwer, de roker en andere middenstanders in het dorp. Van deze kredietgevers was hij lange tijd afhankelijk, want het kon vele jaren duren voordat hij zijn schuld had afgelost. Een goed ansjovisjaar bracht meer geld op en betekende voor veel vissers dat zij hun leningen versneld konden terugbetalen.

De visserij

De visserij leverde over het geheel genomen een geringe verdienste op en in veel gevallen was het noodzakelijk dat vrouw en kinderen aan de wal werkten om het gezinsinkomen op peil te houden. Sommige vissers waren genoodzaakt gedurende een deel van het jaar aan te monsteren op loggers, waarmee op de Noordzee werd gevestigd. Deze loggers kwamen vaak gedurende twee weken niet aan wal. Vissen was erg arbeidsintensief. Het uitzetten en het binnenhalen van de netten gebeurde veelal met de hand en niet zelden onder slechte weersomstandigheden.

Tussen de bedrijven door werden werkzaamheden verricht als het repareren van het vistuig. Na lange werkdagen lag er aan wal opnieuw werk te wachten: de zorg voor de vis, het schoonmaken van het schip of het onderhoud van de netten.

Aan de wal

Aan de wal waren veel bedrijven die op een of andere manier met de visserij in verband stonden. Een belangrijk deel van de bevolking in de vissersplaatsen was werkzaam in deze nevenbedrijven. Veel vrouwen leverden hun bijdrage aan het gezinsinkomen door naast huishoudelijke taken garnalen te pellen, vis schoon te maken of vis te venten.

Er was een grote concentratie van bedrijvigheid rondom de scheepsbouw en het sloopsonderhoud. Reparaties aan de vissersschepen werden verricht op de helling van de scheepswerf, waar ook nieuwe schepen gebouwd werden. Voor de uitrusting en tuigage van zijn schip moest de visser terecht bij de zeilmaker, de touwslager en de smid.

Bedrijvigheid en saamhorigheid

Toch was niet iedereen in de Zuiderzeeplaatsen werkzaam in de visserij of aanverwante bedrijfstakken. Sommige inwoners hadden hele andere beroepen, maar ook zij maakten deel uit van hechte vissersgemeenschappen. Zo zijn er in het buitenmuseum ook andere bedrijven, zoals een schilderswinkel, een postkantoor, kruidenier, borstelmakerswerkplaats, een schoenmakerij, een houtdraaierij en een apotheek.

De bedrijvigheid werd vooral gekenmerkt door kleinschaligheid en handarbeid. In andere takken van nijverheid werd de bedrijfsvoering langzamerhand gemoderniseerd. Twee gebouwen in het buitenmuseum illustreren de beginfase van de industrialisatie in Nederland: de kalkovens en de stoomwasserij.

Wonen in een kamer

Op het museumterrein zijn woningen ingericht die een indruk geven van de woon- en werkomstandigheden in het Zuiderzeegebied aan het begin van de vorige eeuw. Deze huizen zijn gemeubileerd op basis van gesprekken met oud-bewoners of mensen die het huis uit eigen ervaring gekend hebben. Met deze biografische aanpak zijn de huizen vrij nauwkeurig ingericht en hebben zij een persoonlijk stempel gekregen. Het huis is dan ook niet zo maar een voorbeeld van een visserswoning, maar het laat bijvoorbeeld zien hoe Piet Peereboom omstreeks 1930 op Marken woonde. Behalve visserswoningen zijn er ook huizen ingericht van dagloners, keuterboeren en eigenaars van kleine bedrijven en winkels. De verhalen van deze bewoners staan model voor het leven in het Zuiderzeegebied van voor de Afsluitdijk.

Krappe behuizing

Naar hedendaagse begrippen waren de woningen erg klein. Alles speelde zich voornamelijk af in één kamer: koken, wassen, slapen en alle huishoudelijke bezigheden, maar ook bijvoorbeeld het breien van netten en het schoonmaken van vis. Vaak waren de huizen nog niet voorzien van stromend water, gas of elektriciteit. Het wassen bijvoorbeeld was daardoor een enorme klus. Het wasgoed moest worden geweekt in heet water, dat op de kachel of het petroleumstel werd verwarmd. Dan werd het op de hand of op een wasbord gewassen en uitgespoeld in de gracht, sloot of haven. Soms waren er boenstoepen aangebracht. Het grootste probleem was echter het drogen van de zware visserskleding. 's Zomers kon dat buiten aan de lijn, maar 's winters moest dat binnen gebeuren in de kleine huizen.

De zorgen thuis

Het aanmaken van de kachel, het schoonhouden van het huis en het bereiden van de maaltijden behoorden dus tot de dagelijkse bezigheden van de vrouwen. Ook beheerden zij vaak de financiën. Omdat de mannen vaak van huis waren, kwam de opvoeding van de kinderen voor een belangrijk deel op de schouders van de vrouwen neer. In het algemeen waren de gezinnen groot, maar de kinderen vertrokken vaak al vroeg uit huis. Visserszonen gingen op hun negende of tiende jaar mee met de botter. Daar bleven zij slapen als het schip in de thuishaven lag. Andere jongens voeren weken achtereen met loggers op de Noordzee. Meisjes van die leeftijd zochten een dienstje of gingen bij grootmoeder of een ander familielid wonen.

Bijlage II

Jullie onderzoek: water

Samen met je klas ga je onderzoek doen naar het thema water. Nederlanders ervaren water over het algemeen als iets vanzelfsprekends. Thuis komt er altijd schoon water uit de kraan. Voor overstromingen zijn we, ondanks de stijging van de zeespiegel, niet echt bang meer. Dat ons landschap gevormd is door de strijd tegen het water, daar staan we vaak niet meer bij stil. Maar hoe was dat vroeger in Nederland? Hoe kwam men circa 100 jaar geleden aan drinkwater? Hoe beschermden Nederlanders zich in die tijd tegen overstromingen? En welke invloed heeft het water in de loop van de tijd gehad op het Nederlandse landschap? Deze en andere vragen over hoe Nederlanders in het verleden leefden met water ga je beantwoorden in het Zuiderzeemuseum. In kleine groepjes ga je in het buitenmuseum onderzoek doen. Dit gedeelte van het museum is opgebouwd als dorp compleet met kerk, school en apotheek.

Het onderzoek van je klas vindt plaats aan de hand van onderzoeksboekjes die betrekking hebben op de volgende deelthema's:

- water in het dagelijks leven
- wonen en werken aan en op het water
- vervoer over water
- water en landschap
- visserij
- strijd tegen het water

Deze onderzoeksboekjes bevatten naast schriftelijke opdrachten ook tekenopdrachten en foto-opdrachten. Nadat je in het Zuiderzeemuseum het verleden hebt onderzocht, ga je op school en in de directe omgeving daarvan aan de hand van bovenstaande thema's onderzoek doen naar water in het heden.

Hieronder staat elk onderzoek kort beschreven. Lees de tekst samen met je klasgenoten door. Zo kom je meer te weten over het onderzoek dat je met je eigen groepje gaat doen, maar ook over het onderzoek van je medeleerlingen.

1. Water in het dagelijks leven

We vinden het nu heel vanzelfsprekend dat we beschikking hebben over schoon water. Als we water nodig hebben om te drinken of te koken draaien we in de keuken de kraan open. Als we ons willen opfrissen dan stappen we onder de douche en ook de wasmachine aanzetten en de wc doorspoelen vinden we de gewoonste zaak van de wereld. Maar is het eigenlijk wel zo gewoon en vanzelfsprekend dat we gebruik kunnen maken van schoon water wanneer we dat maar willen? In het Zuiderzeemuseum vind je uit hoe mensen vroeger in het dagelijks leven omgingen met water. Waar kwam toen het drinkwater vandaan? Hoe zorgde men ervoor dat het drinkwater schoon was? En was er altijd genoeg water? Hoe zag de wc er uit? Terug op school ga je van alles uitvinden over hoe wij nu in het dagelijks leven omgaan met water. Waar komt dat schone water uit de kraan eigenlijk vandaan en wie zorgt ervoor dat dit water schoon is? Is het tegenwoordig belangrijk dat we zuinig zijn met water of is er altijd genoeg? Hoeveel water gebruik jij eigenlijk op een dag? Al deze aspecten die te maken hebben met water in het dagelijks leven, nu en in het verleden, ga je onderzoeken met je groepje.

2. Wonen en werken aan en op het water

Nederland is een waterrijk land. Het water is nooit ver weg. Overal zijn er sloten, grachten, kanalen, meren en rivieren. En dan zijn er natuurlijk de Noordzee en de Waddenzee. Het is geen wonder dat Nederlanders door de eeuwen heen hun werk vonden op of aan het water. Vroeger was er bovendien nog een zee in ons land: de Zuiderzee. Ook dit water was voor veel mensen een bron van inkomsten.

Nederlanders hebben daardoor vanzelfsprekend altijd vlakbij het water gewoond. Niet alleen woonden ze aan het water, maar vaak ook op het water. In het Zuiderzeemuseum ga je uitvinden wat voor beroepen men vroeger vlakbij of op het water uitoefende. Ook onderzoek je hoe het was om op of aan het water te wonen. Wat moest je doen als het je werk was op zee vissers in nood te redden? Hoe was het om te wonen in een huisje vlakbij de Zuiderzee? Waarom was het vroeger zo belangrijk dat een wasserij direct aan het water lag? Terug op school ga je uitvinden wat voor beroepen men nu op of aan het water uitoefent. Wat zijn de verschillen en de overeenkomsten met vroeger? Zou jij een waterberoep willen uitoefenen? Wat voor woonvormen zijn er nu op en aan het water? Wat zijn de voordelen en nadelen van dit soort woningen? Al deze vragen ga je tijdens dit onderzoek beantwoorden met je groepje.

3. Vervoer over water

Omdat Nederland zo'n waterrijk land is, is het vervoer over water ook altijd erg belangrijk geweest. Vooral in de tijd dat er nog geen auto's, vliegtuigen en snelle treinen waren vond veel vervoer over water plaats. Niet alleen goederen werden over water vervoerd, maar ook voor mensen was het vaak de snelste en makkelijkste manier om van A naar B te komen. In het Zuiderzeemuseum ga je van alles uitvinden over vervoer over water vroeger. Wat voor goederen werden er allemaal over water vervoerd? Hoe afhankelijk was men vroeger eigenlijk van vervoer over water? Wat is een beurtschipper en wat is een ijsvlet? Terug op school ga je vragen beantwoorden over vervoer over water in deze tijd. Is dat vandaag de dag nog steeds zo belangrijk? Wat voor goederen worden er nu vervoerd? Worden er ook nog veel mensen over water vervoerd in een tijd van zoveel andere, snellere transportmiddelen? Vroeger werd er veel over de Zuiderzee vervoerd. Welke waterwegen zijn er nu in Nederland belangrijk? Dit ga je allemaal onderzoeken met je groepje.

4. Water en landschap

Men zegt wel eens dat God de wereld geschapen heeft, maar dat Nederland door de Nederlanders is geschapen. Het klopt dat een groot gedeelte van het Nederlandse landschap niet op natuurlijke wijze is ontstaan, maar door de mens is gemaakt en ingericht. Water heeft in de loop van de geschiedenis veel invloed gehad op het uiterlijk van het Nederlandse landschap omdat Nederland door zijn lage ligging altijd te maken heeft gehad met overstromingen. Om deze overstromingen het hoofd te bieden hebben Nederlanders het land in de loop van de geschiedenis zo gemaakt en ingericht dat zij beschermd waren tegen het water. Meren werden drooggelegd, dijken werden gebouwd, sloten en kanalen gegraven en sluizen aangelegd. In het Zuiderzeemuseum kom je te weten wat nu precies een polder is, hoe het land vroeger werd droog gehouden en waar een dijk van was gemaakt. Wat voor invloed had de paalworm op het landschap? Wat hebben hunebedden en grafstenen te maken met dijkbouw? En wat is een overtuin? Terug op school ga je vragen beantwoorden over het Nederlandse landschap in het heden. Zijn er vlakbij jouw school ook polders? Hoe wordt het land nu droog gehouden? Wie is daar eigenlijk verantwoordelijk voor? Heeft het water nog steeds veel invloed op het landschap? Dit ga je de komende tijd allemaal met je groepje onderzoeken.

5. Visserij

Visserij is altijd een belangrijke bron van inkomsten geweest voor veel mensen in Nederland. Zo voeren er halverwege de 19e eeuw alleen al op de Zuiderzee honderden vissersschepen. Ook aan land verdienden veel mensen hun brood in de visserij. In het Zuiderzeemuseum kom je van alles te weten over de visserij vroeger op de Zuiderzee. Je vindt uit welke vissoorten er gevangen werden, welke vismethoden er werden gebruikt en hoe de vissersboten er uitzagen. Maar ook kom je meer te weten over het werk en leven aan de wal. Wat gebeurde er in een rokerij? Hoe woonde een vissersgezin? Hoe zag het leven van een visserskind er uit? Terug op school ga je van alles uitvinden over visserij in het heden. Zuiderzee is nu IJsselmeer. Wordt er nog steeds zoveel gevestigd op het IJsselmeer als vroeger op de Zuiderzee? Welke vis wordt nu het meest gevangen en welke vis eten Nederlanders graag? Hoe ziet tegenwoordig het werk en leven van een visser eruit? Je komt het allemaal te weten tijdens het onderzoek dat je doet met je groepje.

6. Strijd tegen het water

Bij het onderwerp water en landschap hadden we het er al over: door de ligging onder de zeespiegel heeft Nederland altijd te maken gehad met de dreiging van overstromingen. Nederlanders hebben daarom in de loop der tijd het landschap zo proberen in te richten dat zij beschermd waren tegen het water. Vaak was dit afdoende, maar toch was dit niet altijd en overal het geval. Zo waren er regelmatig overstromingen in gebieden rond de Zuiderzee en natuurlijk zorgde in 1953 de Noordzee voor een grote overstroming die Zeeland onder water zette. In het Zuiderzeemuseum ga je onderzoeken hoe men vroeger de strijd met het water aanbond. Hoe voorkwam men overstromingen en hoe beschermden mensen zichzelf als het water toch over de dijk kwam? Wat is een seinpaal? Wat is een werf? En waar gingen de dieren naartoe tijdens een overstroming? Terug op school ga je van alles uitvinden over de strijd tegen het water in het heden. Hoe zorgen we er nu voor dat we droge voeten houden? Is de dreiging van overstromingen nog steeds groot in Nederland? Is het IJsselmeer wat dat betreft nog steeds zo gevaarlijk als vroeger de Zuiderzee? En wat heeft klimaatverandering met de strijd tegen het water te maken? Samen met je groepje ga je dit allemaal onderzoeken.